

Troballa de restes d'un monument romà a la Vilavella (Vilafranca, Castelló)

Ferran Arasa*

RESUM

Presentem la troballa d'alguns carreus a l'assentament romà de la Vilavella (Vilafranca, Castelló), que deuen pertànyer a un monument funerari.

RESUME

Nous présentons ici la trouvaille de quelques pierres de taille dans le site romain de la Vilavella (Vilafranca, Castellón), qui doivent appartenir à un monument funéraire.

A mitjans del segle XVIII el rector Mateu (1758, 3) -autor de la primera història local- esmentava unes ruïnes existents en les proximitats de Vilafranca, municipi situat a l'extrem meridional de la comarca dels Ports (Fig. 1), que pensava pertanyien a una població antecessora d'aquesta: "No sabemos cuando se dejò esta Población en la Partida de las Truchas, ni si de èsta se trasladò à la de la Villa Vieja, que està mas arriba de la presente, à la otra parte del valle, subiendo al Balage por el azagador del Pozo porquero, y despues de la Villa vieja à la nueva, que està fabricada en un cerro de peña viva". El topònim de la Vilavella no es troba en ús avui dia, però gràcies a la descripció de l'historiador Monfort sabem on es localitzava. Es tractava d'unes ruïnes que van perdurar fins a principis del segle XX, actualment desaparegudes per l'abancament i el cultiu dels terrenys que ocupaven. Estaven situades a La Vega, una estreta vall travessada longitudinalment pel riu Sec que s'estén en direcció nord-oest-sud-est pel costat sud-oest de la població i reuneix les millors terres de conreu del terme municipal, en part dedicades a horta (Fig. 2). El lloc està situat a prop de la població, a la vora nord-oest del Camí del Bovalar i de la Font dels Bassis de Colom, al costat oest de La Vega, a una altitud de 1110 metres.

Més d'un segle després d'aquesta notícia, Mundina (1873, 615-616) assenyalava la troballa de monedes antigues a Vilafranca, a partir de la qual plantejava la hipòtesi d'un origen antic de la població: "...en las inmediaciones de esta villa (se han hallado) algunas monedas celtíberas, saguntinas y de varios emperadores romanos." No concretava el lloc de la troballa, però ben podria ser aquest mateix jaciment. Passada la meitat del segle XX, l'historiador Monfort (1965, 101) donava una informació més precisa d'aquest lloc: "Estas ruinas, consistentes principalmente -si crédito hemos de dar a nuestros mayores- en amplios muros de argamasa y algunos, muy escasos, objetos de barro"; i afegia "...el hallazgo reciente, por Francisco Sebastián Monfort, de una piedra con inscripción, al parecer, latina." Aquesta, conservada actualment per V. Gavara, està desgastada i resulta il·legible. Això no obstant, alguns autors han considerat que podia tractar-se d'una inscripció ibèrica i com a tal s'ha citat repetidament en la bibliografia (Fletcher, Giner, 1974, 138; Oliver, 1978, 285-286). El mateix F. Sebastià em va donar notícia verbalment d'altres troballes en aquest lloc: una moneda ibèrica i una àmfora, actualment extraviades. Vaig incloure el jaciment en diversos articles sobre l'arqueologia de Vilafranca i la comarca dels Ports, destacant que en

*Departament de Prehistòria i Arqueologia. Universitat de València. Av. Blasco Ibáñez, 28, 46010 València. <Ferran.Arasa@uv.es.>

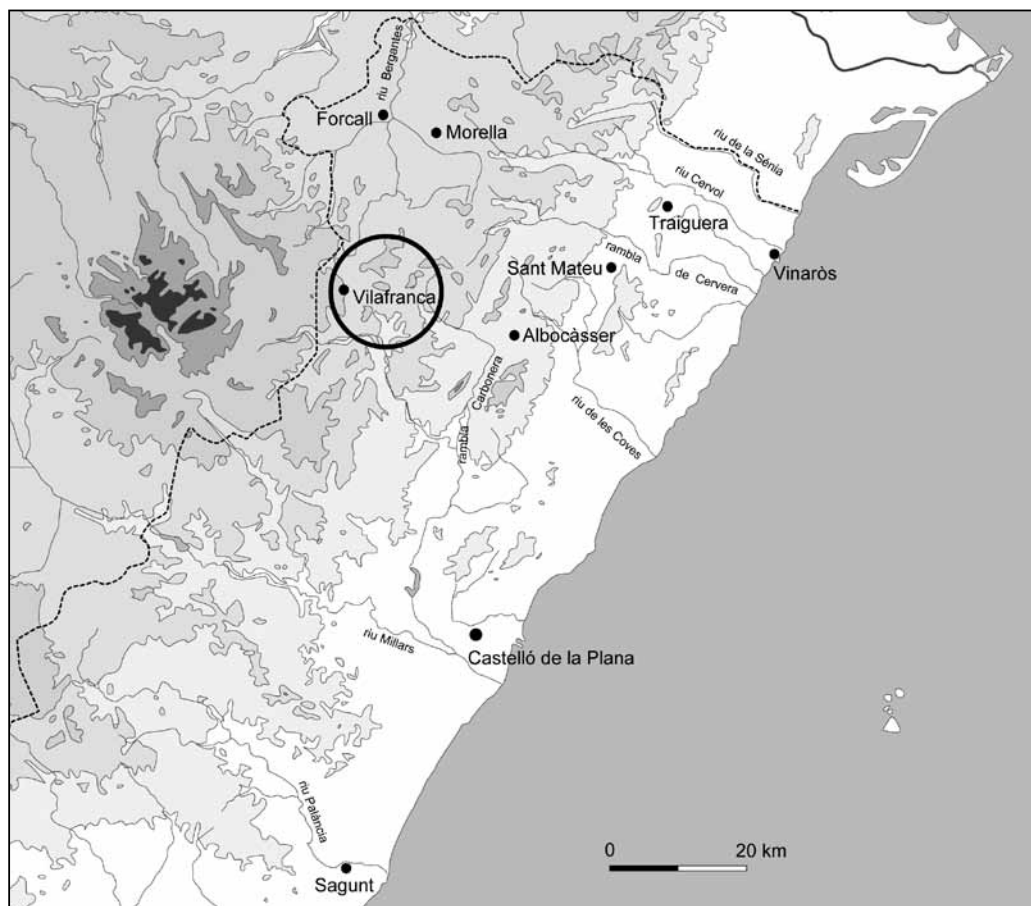

Figura 1. Mapa de les comarques septentrionals del País Valencià amb la situació de Vilafranca.

la zona per on s'estenia es veien en un marge alguns carreus de considerables proporcions i altres petits carejats, i es trobaven alguns fragments de ceràmica de tradició ibèrica, sigil·lada hispànica i africana A i africana de cuina que poden datar-se de manera aproximada entre els segles I i III dC (Arasa, 1977, 259-261; 1982, 22-23; 1996, 186; 2000, 24).

Entre els anys 2009 i 2010 diverses sol·sides en l'esmentat marge han permès la recuperació d'alguns carreus que poden considerar-se d'indubtable adscripció romana, l'existència dels quals em va ser comunicada pel propietari dels terrenys, Raül Sirvent, a qui vull agrair les facilitats que m'ha donat per al seu estudi. De les primeres troballes he donat notícia en dues publicacions recents (Arasa, 2009, 136, fig. 96; 2010). Ara passe a descriure tots els elements trobats fins al moment (Fig. 3):

1) llosa rectangular de calcària ocre-rogenca trencada per un costat, amb unes dimensions de 81 per 54 per 32 centímetres, que té una motlura d'angle amb el perfil d'una gola (*cyma recta*). Consta d'una faixa de 16 centímetres, un llistell, la gola de 8,80 centímetres d'altura i un altre llistell (Figs. 4-6). La motlura presenta una considerable projec-

ció horitzontal, amb 26 centímetres de vol, de manera que la part còncava es prolonga fins arribar a formar una línia quasi horitzontal. A continuació de la part convexa de la gola hi ha una lleugera depressió que enllaça amb el llistell i devia formar una mena de solc continu en la zona de contacte amb la paret del monument. Les cares superior i inferior estan desbastades i conserven empremtes allargades del colps de la *dolabra*. En un dels dos angles conservats es troba la motlura d'angle i en l'altre -que està trencat en el seu extrem- arranca, a 61 centímetres de l'anterior, un rebaixament còncav que la talla de 20 centímetres de longitud, 10 centímetres de profunditat i 5,50 centímetres d'altura que no ocupa, per tant, tot el desenvolupament vertical de la gola. Les dimensions de la superfície d'assentament són 56 per 27 centímetres.

2) llosa rectangular de calcària clara parcialment trencada de 112 per 76,50 per 33 centímetres amb la superfície desbastada (Fig. 7); la seua cara frontal conserva almenys per dos costats un marc d'*anathyrosis* cisellat amb gardina de fins a 5,50 centímetres d'amplària que correspon a un encoixinat. Conserva empremtes allargades de treball.

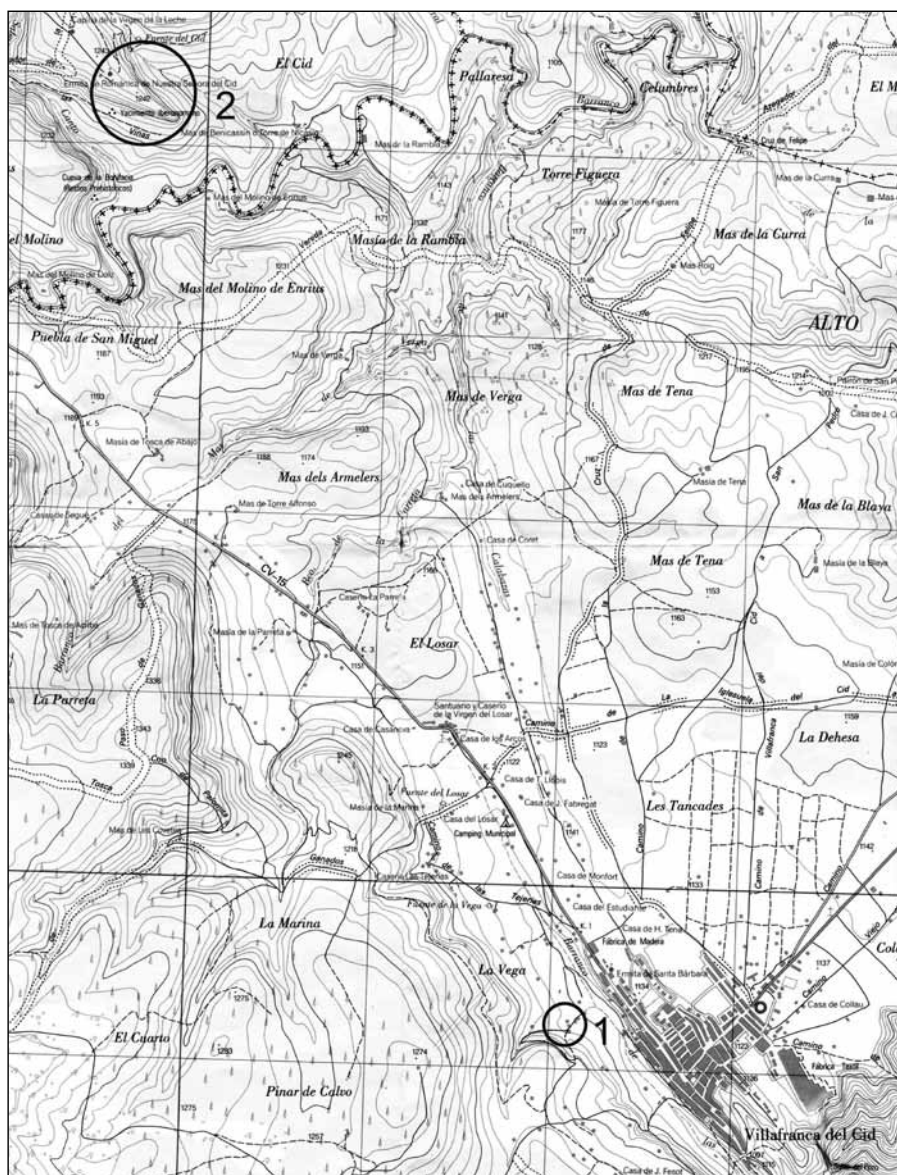

Figura 2. Mapa E. 1:25.000 de l'IGN (Fulla 569-II) amb la localització dels jaciments de la Vilavella (1) i el Morrón del Cid (2).

3) llosa de calcària clara de 73 per 76 per 42 centímetres que presenta un rebaixament en forma d'escaló de 28 centímetres d'altura i 16 centímetres de profunditat (Fig. 8); la superfície està desbastada i una part de la cara posterior presenta una zona lleugerament rebaixada, possiblement com superfície d'assentament d'un altre carreu. Conserva empremtes allargades del colps de la *dolabra*.

4) llosa rectangular de calcària clara de 59 per 41 per 17 centímetres amb la superfície desbastada. Es trobava reutilitzada en una caseta pròxima i presenta una perforació moderna en el centre (Fig. 9). La seua amplària correspon aproximadament a 2 peus.

Aquestes peces estan llaurades en dos tipus de pedra: la calcària clara característica del terreny i una altra calcària ocre-rogenca més blana i també local. Del segon tipus són la peça motlurada i altres dos carreus paral·lelepípedes i incomplets que també presenten empremtes de llaura (Fig. 10). A pesar de la diversitat morfològica i la dualitat cromàtica dels carreus, aquests elements deuen pertànyer a un mateix monument. A més a més s'ha trobat una peça volandera d'un molí circular trencada de forma irregular, amb unes dimensions de 42 per 46 per 5,5 centímetres i un orifici central de 5,50 centímetres (Fig. 11).

D'aquests elements arquitectònics, el que presenta un major interès i ofereix més possibilitats

Figura 3. Vista de La Vega amb el lloc on estava situada la Vilavella.

Figura 4. Conjunt de carreus trobats a La Vilavella.

Figura 5. Carreu motlurat.

d'estudi és sens dubte el motlurat. Tant les seues dimensions, entre les quals destaca la grossària de la peça (32 centímetres), com el vol de la seua motlura (26 centímetres) i l'altura de la faixa (16 centímetres) pareixen pròpies d'un element arquitectònic. La motlura que hi trobem (*cyma recta*) apareix en basaments i pòdiums i en cornises i impostes de diversos tipus de monuments. Així doncs, proporcions i motlura s'avenen amb la seua pertinença a un monument, possiblement al basament o pòdium, sense que pel moment siga possible determinar la seua posició original en el mateix. Com hem vist, la motlura presenta el seu perfil complet en l'angle davanter conservat, però en l'extrem posterior del lateral s'ha llaurat un rebaixament còncau que devia continuar en la peça següent, formant un arc de cercle molt rebaixat d'uns 40 centímetres d'amplària i 10 centímetres de profunditat, potser destinat a allotjar algun element desconegut -de caràcter ornamental o epigràfic- que es trobaria en la paret del monument o fins i tot podria haver-se afegit amb posterioritat a la seua construcció.

La *cyma recta* esdevé la motlura més utilitzada en bases i coronaments de pòdiums en la primera meitat del segle I aC (Shoe, 1965, 173-187). En les províncies hispàniques, a Emerita Augusta la trobem en la base del pòdium d'un temple també d'època d'August (Peña, 2009, 530, figs. 18-19). Una motlura semblant decora la base del pòdium del temple d'Èvora (Portugal), de la primera meitat del segle I dC (Hauschild, 1994, làm. 30). A la

Torre Ciega de Carthago Nova, que data d'època Juli-clàudia, una motlura semblant corona el pòdium (Abad, 1989, 247). A la Torre dels Escipions (Tarragona), de la primera meitat del segle I dC, el pòdium està coronat per una motlura semblant (Hauschild, Mariner, Niemeyer, 1966, 171, abb. 10, A). Al Capitoli de Baelo Claudia, el pòdium del Temple C, que es data cap al 50-65 dC, també està coronat per aquesta motlura (Bonneville, Fincker, Sillières *et alii*, 2000, 96, 101, fig. 28, 34). A l'arc quadrifont de Cáparra (Cáceres), d'època flàvia,

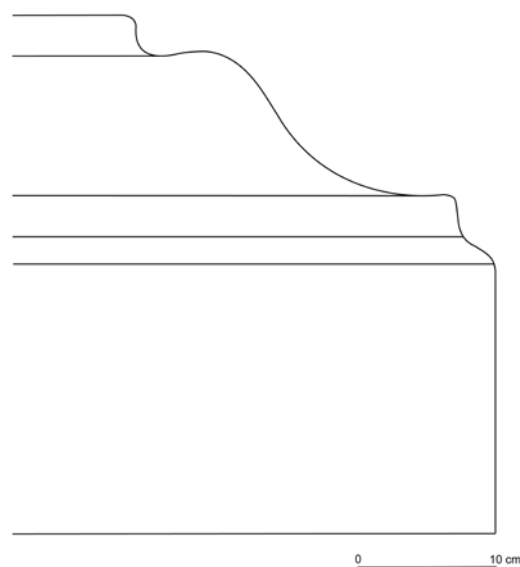

Figura 6. Perfil de la motlura.

Figura 7. Carreu amb encoixinat en la cara frontal.

aquesta motlura decora les bases, cornises i impostes (Nünnerich-Asmus, 1996, 51, figs. 23, 34, 62a-b). En el mausoleu de L. Aemilius Lupus conservat a Favara (Saragossa), que segons la darrera proposta de datació podria ser d'època de Trajà, trobem aquesta motlura en la cornisa de 14 centímetres de vol que corona el pòdium (Lostal, 1980, 178, figs. 14-18; Sanmartí, 1984, 90-95, fig. 2-3; Cancela, 2002, 172).

En terres valencianes, a Valentia -segons l'estudi de la Dra. Mª Isabel Escrivá, a qui agraiïc l'amabilitat amb què ha atès les meues consultes- la *cyma recta* s'introdueix en època Juli-clàudia i

s'utilitza de manera freqüent al llarg de l'alt imperi; hi trobem una motlura amb un perfil semblant en el basament del monument funerari de Sant Nicolau que data de finals del segle I dC (Escrivá, 2005, 532-533, n° 435). A Saguntum també trobem aquesta motlura en diferents elements descontextualitzats, en algun cas amb una faixa d'altura pròxima (M.19: 15 centímetres) o amb motlura d'angle (MA.7) (Chiner, 1990, 44, 49, 109, láms. XIII-XIV). A Edeta (Llíria), en el monument de cossos superposats que es data en els segles I-II dC, hi ha una motlura semblant en la cornisa del pòdium (Aranguí, 1995, 202, fig. 12). En els monuments de Dai-

Figura 8. Carreu amb un graó.

Figura 9. Llosa rectangular.

mús (València) i la Vila Joiosa (Alacant), que es daten en el segle II, trobem aquesta motlura coronant el pòdium en el primer cas i el basament escalonat en el segon (Abad, Bendala, 1985, 149, 157, 161, figs. 5, 17, 20-23).

Quant a les cornises, a l'Arc de Berà (Tarragona), que data d'època d'August, aquesta motlura apareix tant a les impostes com a la cornisa (Dupré, 1994, 166, 169-170, figs. 75, 80). Al fòrum de Clunia, trobem aquesta motlura en la cornisa del pòdium del temple, que es data en el regnat de Claudi (Palol, Guitart, 2000, 147, figs. 46-47). A Valentia trobem aquesta motlura en un carreu procedent de Sant Esteve que presenta també una gran projecció horitzontal i data d'època Flàvia (Escrivà, 2005, 298, 612-614, n° 187). A Carthago Nova, segons informació del professor J. Pérez Ballester i de la Dra. Escrivà, una motlura pareguda coronava el pòdium de l'amfiteatre també d'època flàvia. A *Edeta* (Llíria), hi ha una motlura semblant en la cornisa que coronava el *fornix*, que es data en els segles I-II dC (Aranegui, 1995, 202, fig. 11).

Entre els monuments més pròxims, el paral·lel més estret és l'Arc de Cabanes (Castelló), que es data cap al segle II, on figura en les impostes, els carreus de les quals tenen 36,6-32,8 centímetres d'altura i la motlura té 21,70-20,20 centímetres cm de vol, i en la cornisa, amb 29 centímetres d'altura i 21,50 centímetres de vol (Arasa, Abad, 1989, 47, 58, figs. 38, A-B, 40, 51). Pel que fa al monument de l'Ermita de la Virgen del Cid (la Iglesuela del Cid, Terol), possiblement una ara monumental que pot datar-se també en el segle II, trobem una mot-

lura de taló invers (*cyma reversa*) coronant el pòdium amb 31 centímetres d'altura i 12 centímetres de vol, i una moltura complexa en la cornisa de 29 centímetres d'altura i 17 centímetres de vol (Arasa, 1987, 149, 155, fig. 7, 3; *en premsa*).

Segons els paral·lels vistos, les característiques de la peça motlurada són pròpies del basament o pòdium d'un monument. Quant al carreu

Figura 10. Dos carreus treballats.

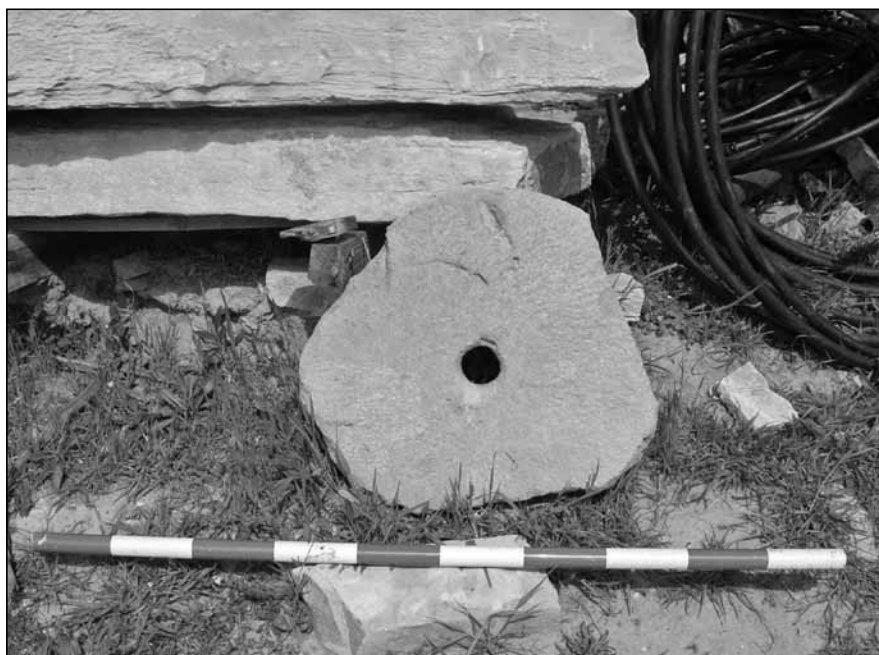

Figura 11. Peça volandera d'un molí circular.

amb encoixinat en la cara frontal, per les seues dimensions (112 centímetres de longitud) devia pertànyer a una estructura de grans proporcions, possiblement el mateix basament o pòdium del monument. Els carreus amb encoixinat solen formar part dels fonaments, basaments i pòdiums de monuments de diversos tipus com ara els arcs de Berà (Dupré, 1994, 156, figs. 60-61) i Cáparra (Nünnerich-Asmus, 1996, 24), el monument de la Vila Joiosa (Abad, Bendala, 1985, 161, figs. 20-23), etc. A partir dels escassos elements conservats no es pot deduir el tipus de monument de què es tractava, però sí que molt probablement estava bastit amb *opus quadratum* i comptava amb un pòdium coronat per una cornisa motlurada, sobre el qual devia erigir-se'n el cos principal. El nombre creixent de carreus recuperats i les dimensions d'alguns d'ells donen suport a la hipòtesi de què es tractava d'un monument amb un important desenvolupament arquitectònic i unes considerables proporcions.

Els tipus de monuments que compten amb elements com els ací presents són diversos i, com hem vist, entre ells es troben temples, altars, edícules sobre pòdium, arcs, etc. Amb moltes probabilitats aquest monument devia ser de caràcter funerari i, com era normal, estaria situat en el camí d'accés a la vil·la i un poc allunyat d'ella. Ens trobem, doncs, amb el cas del propietari d'un *fundus* que, com en el de l'assentament pròxim del Morrón del Cid (Arasa, 1983, 1987), també va voler perpetuar la seua memòria mitjançant l'erecció d'un *monumentum* que devia comptar amb una inscripció on figuraria

el seu nom, malauradament perduda. Tot i que no és possible determinar amb seguretat la seua datació per l'escassetat d'elements fins ara recuperats i per no haver-se conservat l'epígraf, possiblement pugua datar-se entre la segona meitat del segle I i el II. Així, el de la Vilavella s'afegeix a una relació cada vegada més extensa de monuments funeraris pertanyents tant a necròpolis urbanes com rurals que s'han donat a conèixer en les darreres dècades al País Valencià (Jiménez, 2002). En el marc de la comarca dels Ports, aquest monument s'afegeix als identificats en la necròpolis de la ciutat de Lesera, situada a 20 kilòmetres cap al nord-nord-est en el jaciment de la Moleta dels Frares de Forcall (Arasa, 1987, 27-28, 86, làms. XXIII, 2, XXIV, XXV, 1; 2009, 41-44, figs. 24-25).

La Vilavella és l'única vil·la romana coneguda al terme municipal de Vilafranca, on també s'han trobat escasses restes d'època imperial en alguns assentaments ibèrics (la Llometa dels Planassos i el Mas de Guixo) i diverses troballes monetàries descontextualitzades (el Mas d'Altaba, el Mas de Cuquello i la mateixa població). Aquest lloc es troba a poc més de 5,50 kilòmetres en línia recta del principal assentament de la zona, el Morrón del Cid, possiblement un *uicus* o nucli de població rural que podria haver estat situat en la franja meridional del territori de Lesera (Arasa, 2009, 134-135). Les vil·les romanes més pròximes es troben també a curta distància cap a l'est en el terme municipal de la població veïna d'Ares del Maestrat, concretament al pla de la Canada: el Mas de Pedrafita i

el Mas Nou (González-Prats, 1979, 81-82). D'altra banda, aquesta zona comptava amb una infraestructura viària que degué ser construïda en els segles I-II dC i es reconeix en diferents punts al voltant de l'esmentat assentament del Morrón del Cid (Arasa, 1983). Es tracta d'un eix que possiblement arrancava de la Via Augusta i des d'Albocàsser seguia pel Coll d'Ares i Vilafranca fins a la Iglesuela del Cid, on possiblement es bifurcava: el camí principal continuaria cap a Cantavella i l'interior de la província de Terol i un ramal es dirigiria pel Morrón del Cid cap a Lesera. Una *uia vicinalis* comunicaria la vil·la de la Vilavella amb aquesta carretera.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, L. (1989): *La Torre Ciega de Cartagena (Murcia)*. Homenaje al profesor Antonio Blanco Freijeiro, pp. 243-266. Madrid.
- ABAD, L., BENDALA, M. (1985): *Los sepulcros turriiformes de Daimuz y Villajoyosa: dos monumentos romanos olvidados*. Lucentum, IV, pp. 147-184. Alicante.
- ARANEGUI, C. (1995): *Los monumentos funerarios romanos descubiertos en Edeta (Llíria, Valencia)*. Saguntum, 29, pp. 197-210. València.
- ARANEGUI, C. (Coord.) (1996): *Els romans a les terres valencianes*. València.
- ARASA, F. (1977): *Estudio arqueológico de Vilafranca del Cid (Castellón)*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense, 4, pp.243-269. SIAP. Diputación Provincial. Castellón de la Plana.
- ARASA, F. (1982): *Arqueología del terme municipal de Vilafranca*. Boletín de Amigos de Morella y su Comarca, V, pp. 14-26. Morella.
- ARASA, F. (1983): *El Morrón del Cid (La Iglesuela del Cid)*. Teruel, 70, pp. 61-185. Teruel.
- ARASA, F. (1984): *Història de l'arqueologia a la comarca d'Els Ports*. Boletín de la Asociación de Amigos de Morella y su Comarca, VI, pp. 5-28. Morella.
- ARASA, F. (1987): *El monumento romano de la Ermita de la Virgen del Cid (La Iglesuela del Cid, Teruel)*. Boletín del Museo de Zaragoza, 6, pp. 141-179. Zaragoza.
- ARASA, F. (2000): *La comarca dels Ports des de la Prehistòria fins a l'alta Edat Mitjana*. Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, I, pp. 15-37. Castelló de la Plana.
- ARASA, F. (2009): *La ciutat romana de Lesera*. Vinaròs.
- ARASA, F. (2010): *Les terres de Vilafranca en època romana*. Festes Patronals en Honor a sant Roc, pp. 87-92. Vilafranca.
- ARASA, F. (—): *Prehistoria y antigüedad*. A BARRERA, P. E. La Iglesuela del Cid. Historia documentada (en premsa).
- ARASA, F., ABAD, L. (1989): *L'arc romà de Cabanes*. Castelló de la Plana.
- BONNEVILLE, J.-N., FINCKER, M., SILLIÈRES, P., DARDAINE, S., LABARTHE, J.-M. (2000): *Belo VII. Le Capitole*. Madrid.
- CANCELA, M^a. L. (2002): *Aspectos monumentales del mundo funerario*. A, VAQUERIZO, D. (Ed.). Actas del Congreso Internacional Espacios y usos funerarios en el Occidente romano, pp. 163-180. Córdoba.
- CHINER, P. (1990): *La decoración arquitectónica en Saguntum*. Valencia.
- DUPRÉ, X. (1994): *L'arc romà de Berà (Hispania Citerior)*. Roma.
- ESCRIVÀ, M^a. I. (2005): *La decoración arquitectónica romana en Valencia*. (Tesi Doctoral. Universitat de València).
- FLETCHER, D., GINER, V. (1974): *Tres lápidas ibéricas de Canet lo Roig*. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, L, pp. 138-156. Castellón de la Plana.
- GONZÁLEZ-PRATS, A. (1979): *Carta arqueológica del Alto Maestrazgo*. Serie de Trabajos Varios. SIP, 63. Diputación Provincial. Valencia.
- HAUSCHILD, Th. (1994): *Évora: Vorbericht über die Ausgrabungen am römischen Tempel (1989-1992). Die Konstruktionen*. Madrider Mitteilungen, 35, pp. 314-335. Madrid.
- HAUSCHILD, Th., MARINER, S., NIEMEYER, H. (1966): *Torre de los Escipiones. Ein römischer Grabturm bei Tarragona*. Madrider Mitteilungen, 7, pp. 162-188. Madrid.
- JIMÉNEZ, J. L. (2002): *Últimas novedades en relación al mundo funerario romano en el este y sureste de Hispania (Siglos II a. C. – IV d. C.)*. A, VAQUERIZO, D. (Ed.). Espacios y usos funerarios en el Occidente Romano, pp. 181-202. Córdoba.
- LOSTAL, J. (1980): *Arqueología del Aragón romano*. Zaragoza.
- MATEU, J. (1758): *Historia de la Villa de Vilafranca del Cid y del hallazgo de Nuestra Señora del Losar*. Castellón.
- MONFORT, A. (1965): *Historia de la Real Villa de Vilafranca del Cid*. Castellón de la Plana.
- MUNDINA, B. (1873): *Historia, geografía y estadística de la provincia de Castellón*. Castellón de la Plana.
- NÜNNERICH-ASMUS, A. (1996): *El arco cuadrifonte de Cáparra (Cáceres). Un estudio sobre la arquitectura flavia en la Península Ibérica*. Anejos de Archivo Español de Arqueología, XVI. Madrid.

- OLIVER, A. (1978): *Epigrafía ibérica de la provincia de Castellón*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense, 5, pp. 265-291. SIAP. Diputación Provincial. Castellón de la Plana.
- PALOL, P., GUITART, J. (2000): *Los grandes conjuntos públicos. El foro colonial de Clunia*. Burgos.
- PEÑA, A. (2009): *La decoración arquitectónica*. A, AYERBE, BARRIENTOS, PALMA (Eds.). El Foro de *Avgvsta Emerita*. Génesis y evolución de sus recintos monumentales. Anejos de Archivo Español de Arqueología, LIII, pp. 525-621. Madrid.
- SANMARTÍ, J. (1984): *Els edificis sepulcrales del Paísos Catalans, Aragó i Múrcia*. Fonaments, 4, pp. 87-160. Barcelona.
- SHOE, L. T. (1965): *Etruscan and republican roman mouldings*. Memoirs of the American Academy in Rome, XXVIII. Princeton.